

Environmentální gramotnost dospělých

Problém a jeho dopady

Nízká úroveň environmentální gramotnosti přináší významná rizika nejen pro život jednotlivců, ale i pro celou společnost. Zdravé životní prostředí je základní podmínkou života na Zemi, přesto jsme v posledních dekádách svědky zvyšující se intenzity lidských aktivit poškozujících životní prostředí. Environmentálně nešetrné aktivity a necitlivé zásahy do životního prostředí se týkají celého spektra hospodářských činností jednotlivců, domácností i celých skupin (zemědělství, doprava, průmyslová výroba aj.), které tak představují zátěž pro životní prostředí. Dochází k zasolování a kontaminaci půdy, znečištění vzduchu a povrchových i spodních vod (chemikálie, toxické látky, jaderný odpad, mikroplasty), úbytku vodních zdrojů, narušování potravních řetězců apod.¹ To má za následek zhoršování stavu ekosystémů a klimatu, na nichž závisí náš život.

Nižší úroveň environmentální gramotnosti občanů je spojena s rizikovým a neodpovědným chováním ve vztahu k životnímu prostředí a neschopností odhadnout budoucí důsledky svého jednání nejen pro sebe, ale i pro společnost a budoucí generace. Zátěž pro ekosystém i klima představují zejména nešetrné a neuvědomělé způsoby chování, jako jsou produkování velkého množství odpadu, neochota a nezáměr tříditi odpad, odhazování odpadu mimo určený prostor (sklárky, parky, lesy, jezera aj.), nakupování balených produktů (PET láhve, plechovky), plýtvání energiemi v domácnosti i jinde (zbytečné svícení, ponechávání zapnutých elektrických spotřebičů mimo dobu jejich používání, ignorování kapajících kohoutků apod.), pojíždění autem po městě aj. Ve svých důsledcích se nízká úroveň environmentální gramotnosti mimo jiné odráží i na našem zdraví, jako např. ve zvýšení počtu alergií, nemocí dýchacích cest, onemocnění kůže a vnitřních orgánů aj.

Tyto a další negativní dopady na stav životního prostředí narušují nejen podmínky pro život člověka a celých společenství, ale mají i dalekosáhlé (potenciálně fatální) důsledky pro život dalších generací. Aby se v této oblasti něco změnilo k lepšímu a bylo možné tyto problémy nejen řešit, ale předcházet podobným problémům v budoucnu, je potřeba změnit myšlení a chování jednotlivců i celé společnosti tak, aby byl každý ochoten jednat s ohledem na ochranu životního prostředí a podporovat opatření, která snižují zátěž na životní prostředí. Pro změnu jednání nestačí samotné osvojení dovedností, nutná je i ochota je uplatňovat. Jednou z možností, jak přispět ke zlepšení tohoto stavu, je cílený rozvoj environmentální gramotnosti dospělých prostřednictvím vzdělávání.

Dopady nízké environmentální gramotnosti na jednotlivce (příklady):

- Častější výskyt respiračních onemocnění, alergií, nemocí kůže, onkologických problémů apod.
- Nedostatek pitné vody související s kontaminací vodních zdrojů (zejména podzemních vod) a zvyšujícím se suchem
- Snižovaná kvalita potravin a jejich výživových hodnot
- Nízká schopnost posuzovat spolehlivost informací týkajících se životního prostředí a řídit podle nich své chování

Dopady nízké environmentální gramotnosti na společnost (příklady):

- Nárůst výdajů státního rozpočtu na odstraňování důsledků ekologicky neodpovědného chování jednotlivců i celých skupin (kompenzační a nápravná opatření)
- Zvyšování trvale znehodnocených přírodních ploch a krajiny (odlesnění, šíření pouští, eroze aj.)
- Snižování produktivity půdy, její degradace (nižší výnosy, kontaminace potravin aj.)
- Zvyšování nákladů na zdravotní a sociální péči
- Ekonomické ztráty způsobené zvýšenou nemocností a úmrtností obyvatel

¹ Viz https://adoc.pub/dsledky-zhorovani-ivotniho-prostedí.html#google_vignette

Přínosy zvýšení environmentální gramotnosti

Zvyšující se úroveň environmentální gramotnosti jednotlivců i společnosti by mohla v dlouhodobé perspektivě přinést celou řadu pozitivních efektů. Nejobecnějším pozitivním důsledkem zvýšení úrovně environmentální gramotnosti občanů je jejich odpovědné chování a rozhodování ve vztahu k životnímu prostředí v jejich každodenním jednání. Dalším pozitivním důsledkem může být optimálnější nakládání se zdroji a odpady a zlepšení lokálního, regionálního i širšího životního prostředí. V neposlední řadě se může odrazit také ve snížení nákladů na intervenci pro záchranu ohrožených ekosystémů, a tím přinést úspory veřejných financí.

Zvýšení environmentální gramotnosti může posilovat vnímavý a citlivý přístup k životnímu prostředí a přírodním zdrojům, podporovat angažovanost v řešení problémů spojených s ochranou životního prostředí a napomáhat rozvíjení spolupráce v péči o životní prostředí na místní, regionální i širší úrovni. V dlouhodobé perspektivě pak může přinést zlepšení rovnováhy ekosystémů a jejich dlouhodobé stability, a tím i podmínek pro život jednotlivců i celých společenství, včetně jejich zdraví a životní pohody. Hlavním předpokladem pro dosažení lepšího stavu životního prostředí jsou systémové změny založené na politických rozhodnutích, významným dílem k tomu ale přispívá i vyšší environmentální gramotnost obyvatel.

Co je environmentální gramotnost, její součásti (definice)

Environmentální gramotnost je soubor znalostí, dovedností, kompetencí, hodnot, postojů a návyků v oblasti péče o životní prostředí a podpory udržitelného rozvoje společnosti, které občané potřebují pro odpovědné jednání ve prospěch životního prostředí. Environmentálně gramotný občan se dokáže orientovat v problematice ochrany životního prostředí a ve svém každodenním životě je připraven jednat a správně se rozhodovat ve prospěch životního prostředí. Při svém rozhodování bere v potaz možné negativní důsledky svého jednání na životní prostředí a je připraven jim předcházet, podílí se na odstraňování dopadů aktivit, které mají na životní prostředí nežádoucí vliv.

Environmentální gramotnost můžeme orientačně rozdělit na tři okruhy témat:

1. Základní poznatky o životním prostředí

- orientace v problematice vztahů organismů a prostředí (vzájemná závislost, oběh energie, potravní řetězce aj.)
- porozumění základním ekologickým dějům a zákonitostem a jejich významu pro život člověka
- schopnost propojovat znalost ekologických dějů a zákonitostí s každodenním životem
- znalost možností, jak lze aktivně ovlivňovat své okolí a zapojit se do občanských aktivit na ochranu životního prostředí

2. Lidské aktivity a problémy životního prostředí

- pochopení vztahu mezi svými každodenními aktivitami a jejich dopady na životní prostředí (ekologická stopa, možné prodloužení životního cyklu výrobku, udržitelnost aj.)
- povědomí o omezenosti a vyčerpatelnosti přírodních zdrojů, důvodech a možných důsledcích klimatické změny, rizicích a dopadech globalizace
- znalost vlivů prostředí ohrožujících zdraví člověka a možností jejich snižování či eliminace
- schopnost vnímat a pozitivně hodnotit aktivity realizované ve prospěch životního prostředí (recyklace, cirkulární ekonomika aj.)
- povědomí o výhodách bioprodukce a o přínosech ekologického zemědělství a ekologicky šetrné výroby („zelená“ výroba)
- povědomí o institucích, které se zabývají environmentálními otázkami a problémy, a znalost způsobů, jak se zapojit do jejich činnosti nebo jak je podpořit

3. Praktické proenvironmentální chování a návyky

- schopnost vyhledávat a vyhodnocovat environmentální informace, kriticky o nich přemýšlet, vytvářet si o nich vlastní názor a využívat je při svém rozhodování
- schopnost rozpoznat strategie greenwashingu a účinně se jim bránit
- schopnost uplatňovat znalosti a dovednosti potřebné pro šetrné zacházení s přírodou a přírodními zdroji a pro jejich ochranu

- ochota aplikovat v každodenním životě dovednosti a návyky pro odpovědné environmentální chování a jednání (zodpovědná spotřeba, snížení produkce odpadů, třídění odpadů aj.)
- ochota podílet se na snižování negativních dopadů lidské činnosti na životní prostředí

Možnosti řešení

Klíčovým nástrojem pro zvyšování úrovně environmentální gramotnosti občanů je vzdělávání a osvěta. V současné době v České republice neexistuje systematická podpora rozvoje této gramotnosti u dospělé populace. Některé principy nacházíme pouze u vzdělávacích programů pro počáteční vzdělávání (rámcové vzdělávací programy). Velký potenciál pro působení na dospělé představují různé neziskové a jiné organizace, které dospělým nabízejí vzdělávací aktivity nebo poradenství. Tyto organizace mohou rozpoznat potřeby dospělých v této oblasti a nabídnout jim podporu, případně poskytnout pomoc. Může jít o samostatné vzdělávací kurzy k tématu péče o životní prostředí, rozvoj dílčích dovedností souvisejících s principy ochrany životního prostředí v rámci služeb, které již nabízejí, případně poskytnutí přímé podpory při řešení každodenních situací. Dále je možné připravit pro cílovou skupinu aktivitu, která bude kombinovat rozvoj dovedností z oblasti environmentální gramotnosti s dovednostmi z jiných oblastí.

O dokumentu

Text vznikl v projektu Evropská agenda pro učení dospělých (2022). Více o projektu na www.eaal.cz.

Financováno Evropskou unií. Text odráží výhradně názory a stanoviska autorů, a nikoli názory a stanoviska Evropské unie nebo Evropské výkonné agentury pro vzdělávání a kulturu. Evropská unie ani poskytovatel grantu za uváděné názory a stanoviska nenesou odpovědnost.